

ЗАПОРІЖЖЯ – ТИСЯЧОЛІТНЄ МІСТО ЗА ПОРОГАМИ

Сичева М. В. (м. Запоріжжя)

Острів Хортиця як сільськогосподарський осередок

Вирощування рису, наділи городів, землі під випас худоби, сінокіси, фруктові сади – це ще не все, що можна було побачити на Хортиці у далекі 1920-30 рр.

З великого пласту опрацьованого друкованого матеріалу газети «Червоне Запоріжжя», «Степова коммуна», «Новь» періоду 1922-38-мі роки, дуже поширеною стала інформація про острів Хортицю як перлину, але не історичну, природничу, чи археологічну, а сільськогосподарську.

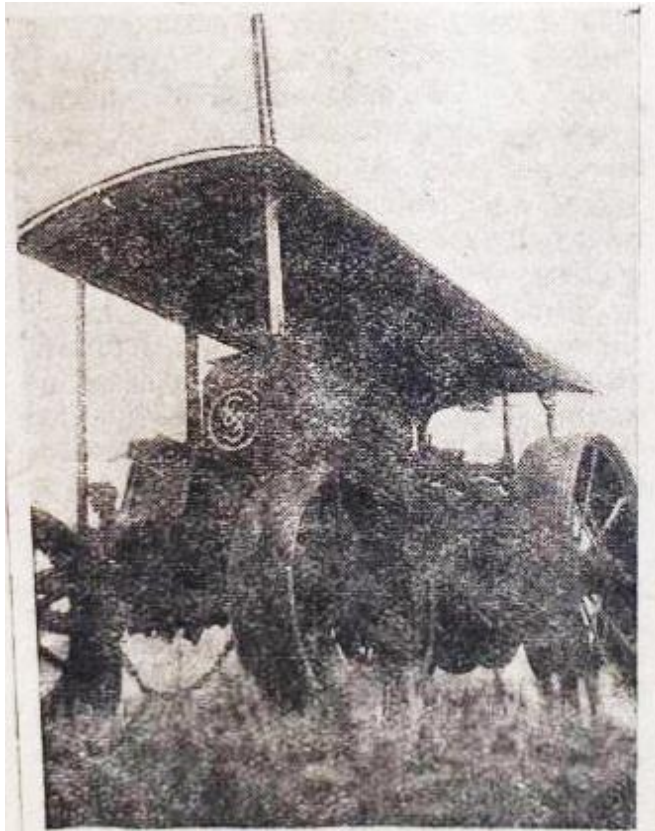
Радгосп „ДЕСК“ (о. Хортиця) Оранка тракторами городів.

Тут орендували землю та вирощували різні зернові та овочеві культури, розводили кролів, займалися птахівництвом тощо: «Правление кооператива «Профработник» заарендовало на острове Хортица и оборудовало усадьбу с садом и огородом и засеяло 15 десятин зерном. При усадьбе организовано птицеводство и кроликовый питомник. Членам кооператива предоставлено право во всякое время приезжать в свою усадьбу и отдыхать там.» Або: «При коопгоспі ЗРК Дніпробуду на о. Хортиці розташовано кролеферму на 300 кролематок. Ми, робітники й адміністративно-технічний персонал кролеферми викликаємо на соціалістичне змагання коопгоспи ім. Ворошилова та Мокрянку за такими показниками: зобов'язуємося до кінця цього року домогтися, щоб від кролематок мати 1500 штук, а також остаточно вкомплектувати поголів'я чисто-породними кролематками та самцями...»

У газетному номері «Червоне Запоріжжя» за червень 1922 року є згадка, що на Хортиці створено остров-Хортицький Совхоз, а вже у вересні того ж року в статті «На острові Хортице» описуються плани роботи вищезазначеного господарства: «На днях завгубкоммунхозом т. Никонов выезжал на ост. Хортицу для обследования хозяйства и для составления организационного сельско-хозяйственного плана на 23 год. Состоявшееся на Острове специальное совещание признало необходимым развивать хозяйство острова в сторону животноводства. В отношении же расширения полеводства решено прекратить таковое на 3 года, с тем, чтобы в течение этого времени получаемые ресурсы употреблять на закупку коров и овец. В предстоящую посевкампанию, на острове будет обсеменено 300 дес. больше чем в прошлом году. В связи с этим, коммунхозом будет прикуплена тяговая сила.»

Постійні невеличкі замітки про засіви різних культур та їх жнива були присутні на шпальтах газети «Червоне Запоріжжя» протягом 1923-24 рр. Вони сповіщали й про злети, й про падіння у роботі. Розлогий звіт про свою діяльність за 1924 рік Острів-Хортицьке господарство подає у матеріалі «Остров – Хортицкое хозяйство. Итоги 1924 сельско-хозяйственного года»: «Летние дожди на острове не выпадали. Только утренняя умеренная температура кое-как поддерживала посевы. В результате, в сравнении с прежними урожаями урожай текущего года дал на 15-20 тыс. пудов меньше. Хозяйство не задерживало у себя зерна. Пшеница была продана по 1р. 50 коп. за пуд, рожь по 80 коп. Полученными средствами были покрыты долги, произведена расплата с рабочими, приобретено четыре пары волов, что является хорошим подкреплением живого инвентаря, обессиленного чрезмерной работой. К высоко доходным отраслям нужно отнести в этом году огороды благодаря большому спросу и высоким ценам местного рынка. От продажи капусты будет получено прибыли свыше 1000 рублей. Садоводство, при отсутствии урожая и имевшем место значительное расхищение, дало убыток. С 800

кустов виноградника собрано было 5 пудов винограда. Убыток приносит и по причине колебания рыночных цен и свиноводство, не смотря на то, что оно хорошо поставлено в хозяйстве.»

Хортицька с.-г. дослідна станція
Електро-материнка, що підчас оранки
тягне електро плуг

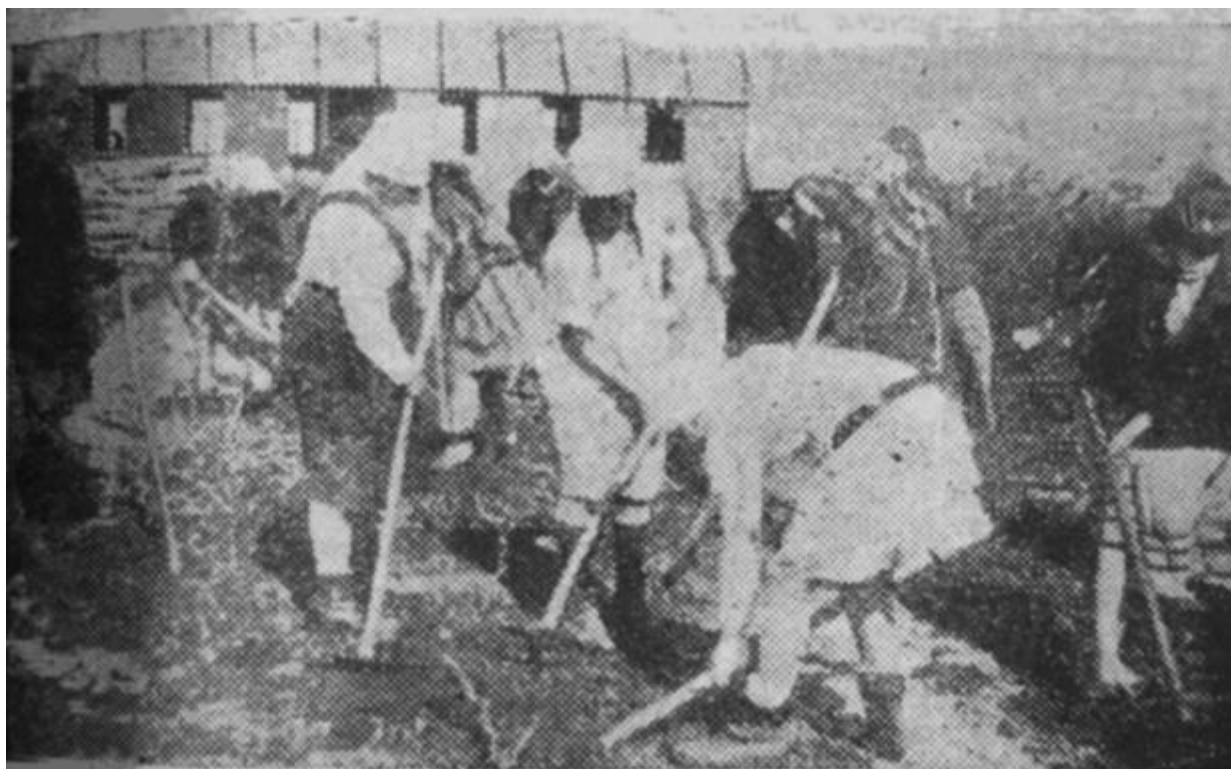
Аналізуючи газетні матеріали до тридцятих років, склалася думка, що острів-хортицьке господарство проходило досить важкий етап становлення. Так в багатьох замітках трапляються описи негараздів щодо управління ним: «... самовольная порубка леса и лозы в плавневой части острова, по-видимому заволом узаконена, так как при обследовании комиссии порубщики занимались этим делом не боясь и не смущаясь. Один объездчик за порядком в плавнях уследить не может. Нужно увеличить штат объездчиков и привлекать к ответственности не только объездчиков, но и лодочников перевозчиков.»

А как обстоит дело с сенокосными участками? Местхоз сдает их «за часть». Арендаторы, убирая сенокосилкой,

оставляют траву в менее удобных местах, создается захламленность и качественность участков понижается. На острове имеется 180 десятин захламленных сторником (сорняком – авт.). Нужно сдать ее хотя бы в бесплатное пользование населению, так как будучи в таком состоянии она и доход не даст и может быть опасна в смысле пожаров.»; «...462 десятины толочной земли на острове является выпасом. Полностью выпас не эксплуатируется вследствие отдаленности от города и неудобной переправы через Днепр. Сведений о том, сколько скота пасется нет, плату за выпас взимает сам заведующий и с апреля месяца он в кассу денег не давал.» Коммунальная секция горсовета считает нужным ... «проработать вопрос об организации городского выпаса и приобретении общественного бугая; урегулировать вопрос о рациональной эксплуатации карьера. Сад на острове Хортица крайне запущен. Секция предлагает передать его в арендное пользование Днепростроя (так как он расположен вблизи района его деятельности) или же частным арендаторам.»

Не дивлячись на «проработку вопроса», становище у роботі не покращилось. Гнівні скарги самих жителів острова тому підтвердження: «Коммунхоззав назначил нового заведующего острово-хортицким хозяйством. Бывший заведующий, который обзавелся маленьким хозяйством живет там по-прежнему. Попросил бывший заведующий у нового зава корму для птицы. Тот не долго думая посылает ему два пуда проса. Просо в хозяйстве очень мало, его берегут как зеницу ока к весеннему посеву, а Рихтер, поди-ка расщедрился.»

Обгорают виноградні лози Радгосв (.ПЕСК - Острів Хортиця)

Цікавим є те, що на сторінках газети «Червоне Запоріжжя» у 1925 році ім'я Ріхердта з'являється не один раз – і все з негативного боку. З якою експресією описується і сам герой подій, і обставини: «Управляет Остров-Хортицким хозяйством некий Рихердт, говорят, бывший помещик, во всяком случае, ведет себя, как настоящий помещик-крепостник; служит он в качестве спеца-агронома, но говорят, что агроном он «липовый» ...20 февраля Остров-Хортицкое хозяйство продало двух лошадей и телку. В тот же день

состоялась попойка, в которой участвовали сам Рихердт, предрабочком и др. Ночью пьяная кампания отправилась искать любовных походов. Рихердт ворвался в квартиру безработной вдовы, батрачки Козаченко и в присутствии малолетней дочери стал делать гнусные предложения. Тов. Козаченко с трудом выпроводила его, но через несколько минут к ней стал ломаться пьяный счетовод. Эта гнусная история получила через неделю чрезвычайно оригинальное продолжение. Гражданину Рихердту, стало каким то путем известно, что о его пьяных подвигах послана заметка в редакцию газеты («Красное Запорожье» – авт.). И он заподозрил в этом «преступлении» т. Козаченко. Вызвав в контору батрачку... этот помпадур, и держиморда пригрозил ей тремя годами тюрьмы, учинил ей допрос откуда она родом, состоит ли членом союза и т. п., и в заключение заставил подписаться под бумагой, которую он писал во время допроса и содержания которой, т. Козаченко не знает... Положение в Остров-Хортицком совхозе таково, что там необходимо расчистить атмосферу... Здесь требуется вмешательство прокуратуры, и мы (ред. газеты – авт.) не сомневаемся, что вмешательство последует.» Після такого звернення редакції газети до правоохоронних органів, ім'я славнозвісного Ріхердта більше не згадується.

Капустосаджалка в радгоспі ДЕСК (о. Хортиця)

Картоплесаджалка в радгоспі ДЕСК (о. Хортиця)

Починаючи з 30 років, коли з великим масштабом розгорнулися будівельні роботи ДніпроГЕСу було організовано ДЕСК (трест Дніпровських електросількомбінатів). Він об'єднував всі електросількомбінати, регулював й планував всю їхню виробничу й організаційну діяльність. ЕСКИ в свою чергу об'єднували всі виробничі одиниці, що знаходяться на їхній території, зокрема, радгоспи, державні сільсько-господарчі переробні підприємства, колгоспи тощо. Дуже часто в статтях місцевих газет згадується радгосп на о. Хортиця, його діяльність, плани та соцзмагання. Деякі витримки з матеріалів широко та всесторонньо розкривають, те, що вирощувалося на острові, дослідницькі роботи і т.п.

«Дамо мільйон пудів городини промисловим центрам – таке зобов'язання за зустрічним пляном взяли на себе робітники радгоспу острова Хортиці у відповідь на постанови партії та VI з'їзду рад. Виконання пляну 1 кварталу з парникового господарства стає за запоруку успіху. Радгосп повинен закласти парники 6675 рям. Для цього ми відремонтували старих рям 5218, зробили нових 530 та одержали від ДЕСК'у 1000 шт. Майже всі робітники, що працюють на парниках, оголосили себе за ударників 2 колгоспної весни.» або «...в радгоспі буде засіяно городними і баховими культурами 1061 га, причому 827 га буде під поливними й неполивними городами.... За попередніми підрахунками радгосп зможе відпустити розсади таких культур: помідор ранніх – 600 тисяч штук, капусти середньо-ранньої – 500 тисяч і помідор пізніх – 400 тисяч.»

Строкатими стають сторінки від опису винаходів та апробації техніки на острові та їх фотозображень: «Борючись по-ударному за здійснення виробничих завдань ...в радгоспі на о. Хортиці тепер деталізують проект винаходу сівалки просапних культур. За грубо орієнтовними підрахунками, застосування цієї сівалки на площі 300 га можна заощадити 1500 крб...»

Риж виріс рясний і високий.

Грандіозні плани описуються в статті під назвою «Сьогодні на порядку дня – капуста, огірки, картопля...»: «... на острові Хортиця організують широко готування томатів й варення, сушіння фруктів, засолку овочів... в радгоспі ДЕСКУ вироблятимуть морс з помідорів, який весь піде до місцевого Церобкоопу. Радгоспівці попереджують, що треба завчасно потурбуватись про тару.»

Почесне місце на шпальтах газети «Червоне Запоріжжя» посіла тема вирощування рису в сучасній зоні абсолютної заповідності – плавнях: «Ми на острові Хортиця в радгоспі ДЕСКУ. Пробираємось крізь гушавину кущів, проходимо веселі сонячні галявини... Не видно й сліду людей... Е, ні: ось довгою гадюкою в'ється між вільшищем водогінна труба. Булькає вода. Десь важко і часто вистукує трактор. Це одна із орошувальних магістралей ДЕСКУ. Вода біжить на городи, на капусту, огірки, помідори... Ось озерце Голоківське... Раптом серед купи дерев рясною яскравою зеленою плямою впадає в очі ... риж!»

Цікавою є порівняння автора, який згадує історичну віху цієї землі з сьогоденням. З яким захопленням, піднесенням він описує хижачьке ставлення до залишків Великого луку – плавнів: «Риж на острові Хортиця, на цьому оповитому романтикою острові... Ех, чубаті! Там, де колись лагодили ви мушкети, гаківниці свої козацькі – тепер росте риж – сарацинське просо... Може ваші байдаки прудкі підходили Дніпровою затокою в оце ось місце й вивертали свої черева, що пахли терпким пахом гарячої смоли?» Або «Січовики, чи раділи ви так зі своїх перемог, зі своїх звиряжських здобутків?»

Займався «великою справою» – вирощуванням рижу на острові, садівник-фахівець Кап Василь Іларіонович. У нього відповідальне завдання – поставити «рижову справу» на наукову ногу; домогтися, щоб риж виростав на острові і давав врожай не гірше аніж на «япанських чи еспанських рижових плантацій.»

За даними зі статті на острові вирощували «2400 квадратних метрів спробних ділянок» «... висота від 55 сантиметрів до 1 метру 10 сантиметрів.» «Засіяли риж в середині травня. Частина пересаджували, частину ні (для спроби). 25 липня, риж пустив колоски.

Невеличкі ділянки дадуть до 300 кілограм зерна!» «Поки є всього три ділянки. Дві із них засіяно сухотривалим рижом. Одну 13 болотяними сортами: японськими (боосу, куроке, акаче-хохейдо), туркестанськими (арпа-шали, дунган-шали та інш.), кавказькими (хаджа-амет), американськими, італійськими.» Та як видно зі статті, найкращими виявилися болотяні сорти.

Розвивається сільське господарство і логічно стає тема облаштування самих робітників на острові Хортиці: «радгосп налічує 254 ударника... незабаром уже господарство буде електрифіковано. Встановлено стовпи в багатьох напрямках і тепер електромонтери прокладуть кабеля для електрооранки. Але справа з забезпеченням робітників житлом ще не покращена. Житлом забезпечено поки що тільки 680 чоловіка і крім того будують приміщення на 125. Відчувається ще і брак робітної сили...»

У 1932 році Дніпрельстанівська Дослідна Зрошувальна Станція за постановою Всеукраїнської Академії Сільсько-Господарчих Наук ліквідується й передається до Всеукраїнської Науково-Дослідної Станції Електрифікації сільського господарства (острів Хортиця). Так на території острова Хортиця з'являється нова дослідна станція.

Влучними є цитати з матеріалу «Струм Дніпрогесу на ланах Хортиці». На думку автора статті цими висловами можна охарактеризувати ставлення до острова Хортиці тодішньою владою і мешканцями м. Запоріжжя: «Острів Хортиця – лабораторія наукових досвідів у сільському господарстві на базі електрифікації й механізації»; «Хортиця сьогодні: електрооранка, електропарники, електроангари і т. і. – це конденсоване застосування електроенергії в сільському господарстві, це розсадник передової... техніки на ланах колгоспів та радгоспів».

З гордістю описуються великі досягнення у вирощуванні городини, тварин різного виду та техніки. Ось деякі приклади цього: «зразкова організація робіт під час весняної сівби вивела дніпробудівський сільгосп «Хортиця» в шереди передовиків, не тільки на Запоріжжі, але й у цілому Союзі. Раніше за всі колгоспи Запоріжжя, «Хортиця» виконала завдання сівби городини й картоплі, бахчових й зернових культур. Сільгосп «Хортиця» ще в лютому дав першу продукцію електропарників. Ранньою городиною «Хортиця» вже давно почала постачати дніпробудівські крамниці й їдальні... Соцзмагання, ударництво, відрядність, госпрозрахункові бригади – от методи роботи хортичан. Робітком, партосередок, адміністрація – весь трикутник боряться за високу якість врожаю, за темпи...». «Вже опрацьовано плян на 1932 рік, який становить з городини 478,75 га засіву, з них зрошувальних городів – 376, з картоплі – 170 га, з неї зрошувальної – 150 га. Заплановано гуртової продукції промгородини 63743 центнери, картоплі 9750 центнерів. З одного га городини передбачено зібрати – 133 центнери, картоплі – 57 центнерів. Уже набито парники 396 шт. Закладається парникових ряб 6153 шт...». Або «Ударники дослідної станції домоглися ще одного: на досвідах успішно замінили шведський кабель дротом радянського виробництва. Отже, Хортиця внесла свій внесок у загальну справу звільнення від закордонної імпоротної залежності.»

Дослідження матеріалів на вищеписану тематику не закінчується. Великий пласт інформації ще залишається на шпальтах старих газет для дослідження. Тому логічним стане написання серії статей на дану тему.

Джерела та література

1. Усадьба кооператива // Красное Запорожье. – 1922. – № 107 (447). – 25 мая
2. Кооперация // Красное Запорожье. – 1922. – № 114 (454). – 3 июня
3. На острове Хортице // Красное Запорожье. – 1922. – № 195 (536). – 10 сентября

4. Остров-Хортицьке хозяйство. Итоги 1924 сельско-хозяйственного года //Красное Запорожье. – 1924. – № 259 (1186). – 14 ноября
5. Плохо хозяйничаєте местхоз // Красное Запорожье. – 1927.– № 171 (2001). – 29 июля
6. По знакомству // Красное Запорожье. – 1924. – № 295 (1222). – 28 декабря
7. Помещик Рихердт // Красное Запорожье. – 1925. – № 51 (1278). – 3 марта
8. Рівняйтесь на робітників Хортицького радгоспу // Червоне Запоріжжя. – 1931. – № 85 (3117). – 14 квітня
9. Обгортають виноградні лози Радгосп // Червоне Запоріжжя. – 1931. – № 103 (3135). – 6 травня
10. Капустосаджалка // Червоне Запоріжжя. – 1931. – № 93 (3125). – 23 квітня
11. На шляху електрофікації сільського господарства фото Картоплесаджалка // Червоне Запоріжжя. – 1931. – № 93 (3125). – 23 квітня
12. Оранка тракторами городів // Червоне Запоріжжя. – 1931. – № 95 (3127). – 25 квітня. – №97 (3129). – 28 квітня
13. Сьогодні на порядку дня – капуста, огірки, картопля... // Червоне Запоріжжя. – 1930. – № 269 (2900). – 23 липня.
14. Там, де росте риж // Червоне Запоріжжя. – 1930. – № 280 (2911). – 6 серпня.
15. Радгосп острова Хортиця повинен виконати свій зустрічний план // Червоне Запоріжжя. – 1931. – № 97 (3129). – 28 квітня
16. Струм Дніпрогесу на ланах Хортиці // Червоне Запоріжжя. – 1931. – № 97 (3129). – 28 квітня
17. Електрокатеринка // Червоне Запоріжжя. – 1932. – № 93 (3434). – 21 квітня
18. Борозна електроплуга // Червоне Запоріжжя. – 1932. – № 87 (3428). – 14 квітня
19. Приймає виклик коопгоспу ЗРК Дніпробуду! // Червоне Запоріжжя. – 1932. – № 190 (3531). – 18 серпня
20. Вчитись у «Хортиці» боротися за городину // Червоне Запоріжжя. – 1933. – № 152 (3792). – 11 липня
21. Радгосп Хортиця – передовий боєць за високий врожай городини // Червоне Запоріжжя. – 1932. – № 49 (3390). – 28 лютого